

Psychoanalyse en Geschiedfilosofie

1. Inleiding

Sinds haar ontstaan in de nadagen van het historisme is er altijd een meer dan gemiddelde affiniteit geweest tussen de psychoanalyse en de wetenschappelijke geschiedschrijving. Op zich hoeft dit niet te verbazen, aangezien een de psychoanalyse als therapeutische methode in de eerste plaats een historische methode is. De analist gaat in eerste instantie op zoek, niet naar de essentie of de mechaniek van de patiënt, maar naar haar geschiedenis zoals die zich manifesteert in haar spreken en handelen. In de loop van de twintigste eeuw hebben de twee, psychoanalyse en geschiedschrijving, hun eigen niche binnen het historiografische veld gecreëerd in de vorm van de zogenaamde *psychohistory*. Het grote voorbeeld hier is Freud's eigen studie over Leonardo Da Vinci, en klassiekers in het veld zijn onder meer Erik Erikson's werk over Maarten Luther en Arthur Mitzman's boek over de socioloog Max Weber. (Freud 1961, Erikson 1993, Mitzman 1984)

In deze bijdrage zullen we de psychohistory echter links laten liggen. De reden is dat er in de laatste tien jaar een nieuw kruisbestuiving tussen geschiedschrijving en psychoanalyse is opgedoken die volgens mij filosofisch gezien veel interessanter is, met name de theorieën over "Presence" en de "Sublieme Historische Ervaring" van de Groningse geschiedfilosofen Eelco Runia en Frank Ankersmit. In de psychohistorische praktijk van mensen als Erikson of Mitzman wordt de psychoanalyse immers in de eerste plaats als een methodologisch "tool" gebruikt om bepaalde historische personages of gebeurtenissen beter te begrijpen. De historicus zelf blijft hierbij volledig buiten schot, en onze relatie met het verleden als dusdanig blijft dus ongearticuleerd. Ankersmit en Runia daarentegen hebben de afgelopen twee decennia theorieën ontwikkeld over net die relatie tussen heden en verleden, of tussen de historicus en zijn object, die, hoewel niet expliciet psychoanalytisch, toch in grote mate hierop geïnspireerd zijn. Het is over deze theorieën dat we het hier zullen hebben.

Om beter te begrijpen waar het in deze theorieën om te doen is, is een zekere mate van historische context vereist. Sinds de jaren '70 is de geschiedfilosofie in de ban geweest van het narrativisme en post-structuralisme, in belangrijke mate geïnspireerd op respectievelijk Hayden White en Michel Foucault. Op zich is dit zeker een gunstige situatie geweest. White en Foucault hebben ervoor gezorgd dat de geschiedfilosofie en de geschiedschrijving ontsnapt zijn aan het keurslijf van de wetenschap waarin de analytische geschiedfilosofie haar in de jaren '50 en '60 wilde stoppen. De dominantie van narrativisme en post-structuralisme heeft er echter voor gezorgd dat, misschien wel tegen de intenties van White en Foucault zelf in, de geschiedfilosofie en ook een groot deel van de geschiedschrijving zelf zich hoofdzakelijk ging richten op discours en representatie en in een veel minder mate op waar het volgens veel historici om zou moeten gaan, met name het statuut en de betekenis van het verleden zelf en de relatie die de historicus en de maatschappij waarin hij leeft aangaat met dat verleden. Ankersmit en Runia hebben hiertegen gereageerd en theorieën ontwikkeld die complementair zijn met de verwezenlijkingen van narrativisme en post-structuralisme en toch een plaats geven aan een meer directe relatie met het verleden zelf.

2. Ankersmit

De Nederlandse filosoof Frank Ankersmit is na Hayden White zonder meer de belangrijkste pleitbezorger van het narrativisme in de geschiedschrijving geweest. Vanaf het begin van de jaren '90 is zijn denken echter een andere richting ingeslagen, te beginnen met zijn inaugurele rede, "De Historische Ervaring". (Ankersmit 1993) Geïnspireerd door de grote Nederlandse historicus Johan Huizinga en de dichter Lodewijk Van Deyssel begon Ankersmit te pleiten voor de mogelijkheid van een rechtstreekse, niet-discursieve, niet-narratieve en quasi extatische ervaring van het verleden zelf. Hij werkte dit punt verder uit in een serie artikels, waarvan de synthese in 2007 verscheen onder de titel 'De Sublieme Historische Ervaring'. (Ankersmit 2007) Ankersmit beweert in dit boek de onbewuste drijfveer voor de historische interesse blootgelegd te hebben. Hij heeft het, in tegenstelling tot in zijn narrativistische periode, niet meer over hoe we het verband tussen het verleden en een geschiedkundige tekst over dat verleden moeten zien, maar veeleer over wat het fundament is van die historische interesse en de historische affectie zelf, wat een (goede) historicus drijft om aan geschiedschrijving te doen en wat een maatschappij bezielt hier belang aan te hechten.

Centraal in Ankersmit's theorie staat de notie "trauma". Ankersmit maakt een onderscheid tussen het zogenaamde trauma¹ en trauma². Trauma¹ staat voor de notie van trauma zoals die gehanteerd wordt in psychologie en psychotherapie. Ruwweg gezien karakteriseert Ankersmit deze vorm van trauma als een conflict tussen heden en verleden van de patiënt. De traumatische ervaring zorgt voor een breuk in de identiteit van de patiënt. De patiënt verlangt onbewust naar een vroegere verloren onschuld, maar de weg hiernaartoe wordt versperd door de traumatische ervaring. Doordat deze verloren onschuld, als object van verlangen, zo belangrijk is, maakt zij in feite de kern uit van de nieuwe identiteit, zij het op een puur negatieve manier, in haar onbereikbaarheid. Trauma is dus een combinatie van een verlangen om terug te keren naar het verleden gecombineerd met het besef dat een dergelijke terugkeer onmogelijk is. Door een dialoog met een externe factor, bijvoorbeeld een therapeut, kan er echter een derde identiteit gecreëerd worden, een verzoening tussen de heden en verleden waarin de breuk tussen beide geïntegreerd wordt. (zie Moskalewicz 2007, pp 259-260)

De tweede vorm, trauma², is min of meer hetzelfde als de eerste, maar met een levensbelangrijk verschil: het gaat hier niet om een breuk in de identiteit van individuen, maar in de identiteit van beschavingen. Volgens Ankersmit hebben beschavingen zoiets als een collectieve identiteit, die aan soortgelijke wetmatigheden gebonden in verband met trauma als individuele identiteiten. Wat deze vorm van trauma uniek maakt is dat er geen verzoening mogelijk is, simpelweg omdat een beschaving geen externe "therapeut" heeft tot wie ze zich kan richten. Het typevoorbeeld van een dergelijke traumatische gebeurtenis is de Franse Revolutie. (Moskalewicz, pp 259) Volgens Ankersmit (en vele anderen) zorgde de Franse Revolutie voor een definitieve breuk tussen het ancien régime en de moderniteit. Modernistische ideologieën, liberalisme, communisme, socialisme, fascisme,... beroepen of beriepen zich erop gemaakt te hebben met het verleden en op een zekere weg beland te zijn naar een betere, modernere toekomst. Toch is volgens Ankersmit het ancien régime nog steeds aanwezig, op dezelfde manier als de verloren onschuld van de individuele patiënt. In een mooie metafoor noemt hij het verleden, het ancien régime, het koude hart van onze beschaving. Het ancien régime vormt nog steeds de kern van onze beschaving, maar het is een

dode kern, overwoekerd door modernistische ideologie, en het is daarom in de eerste plaats op een negatieve manier aanwezig. De veelgehoorde uitroep bijvoorbeeld van modernistische ideologen en politici dat we “toch niet meer in de Middeleeuwen leven!” of dat een bepaald fenomeen een “Middeleeuwse praktijk” is daarom een typische *Verneinung*, of anders gezegd een aanwezigheid van het verleden in zijn afwezigheid.

Ankersmit zelf geeft nog een ander voorbeeld van het traumatische karakter van de breuk met het verleden, met name Hegel’s analyse van het conflict tussen Socrates en de Atheense staat. (Ankersmit 2001b, 306-308) Volgens Hegel representeerde de Atheense staat het stadium van de objectieve geest, terwijl Socrates de incarnatie was van het daaropvolgende stadium van de subjectieve geest. In die zin vertegenwoordigt de terdoodveroordeling van Socrates door de staat de (traumatische) overgang van de objectieve naar de subjectieve geest. Wat dit alles interessant maakt, is dat volgens Ankersmit de Atheense staat met Socrates eigenlijk zichzelf veroordeelde. Door het nodig te vinden Socrates te veroordelen gaf de staat toe dat diens denkbeelden eigenlijk al ingang gevonden hadden, en dat de objectieve geest zoals de gerepresenteerd werd door de almacht van de staat eigenlijk al in het verleden lag. Het dramatische moment van de Socrates terdoodveroordeling was daardoor ook het constitutief moment waarop de staat zichzelf en wat zij representeerde in het verleden plaatste. Wat hier gebeurt is dus niet zozeer een transitie van één moment naar een ander, maar vooral een transitie die er eigenlijk geen zou willen zijn. De objectieve Atheense staat wil eigenlijk wel terug naar haar verloren onschuld, zonder de verdorven subjectieve invloed van Socrates, maar net doordat ze dit wil ziet ze zich verplicht Socrates te veroordelen, en door dit te doen, geeft ze eigenlijk toe dat het objectieve stadium van de geest voorbij is. Dit zorgt voor een scheur in de identiteit van de Atheense staat na Socrates: ze wil eigenlijk terug naar het verleden, maar net doordat ze hiernaar handelt geeft ze toe dat een dergelijke terugkeer eigenlijk onmogelijk is. De Atheense staat krijgt hierdoor een dubbele identiteit, een koud hart uit het verleden en een levend uiterlijk uit het heden. En, zoals we gezegd hebben, een verzoening tussen deze twee identiteiten is onmogelijk omdat er geen externe factor is die de Atheense beschaving in staat zou kunnen stellen een derde perspectief in te nemen van waaruit de eerste twee verzoend zouden kunnen worden.

Belangrijk is nog dat de traumatische gebeurtenis die voor de splitsing tussen verleden en heden zorgt niet als dusdanig ervaren wordt. Dit wordt duidelijk door Ankersmit’s metafoer van de sneeuwbal, oorspronkelijk afkomstig van Walter Benjamin (Ankersmit 2007, pp 192-193). Als we de identiteit van een beschaving als een sneeuwbal beschouwen, dan representeert de traumatische ervaring het breken van die sneeuwbal in twee helften. Nu is het zo dat de breuk pas als dusdanig ervaren kan worden vanuit een van de twee helften, dus dat wil zeggen nadat de breuk effectief heeft plaatsgevonden. Het traumatische karakter van de breuk tussen het heden en verleden van een beschaving is dus altijd een *après-coup*.

Tot nu toe hebben we het gehad over de rol van het verleden in beschavingen als geheel. De vraag is nu wat de rol van de geschiedschrijving is in een dergelijke samenleving. In de eerste plaats speelt de geschiedschrijving een verbergende rol. Door het weten over het verleden te ontwikkelen en te verkondigen, wordt dit verleden tot object gemaakt en daardoor bemeesterd en onder controle gehouden. Maar desalniettemin is er altijd de verborgen

waarheid dat wat ons er in de eerste plaats heeft tot de geschiedbeoefening heeft aangezet de traumatische breuk met het verleden zelf is. Volgens Ankersmit is de “sublieme dissociatie van het verleden” een mogelijkheidsvoorwaarde voor het ontstaan van een geschiedschrijving die naam waardig. Enkel in een maatschappij die door een dergelijke traumatische verandering van identiteit is gegaan, kan er een, om met Johan Huizinga te spreken, “historische geestesactiviteit” bestaan. Ankersmit ziet de geschiedbeoefening dan ook als een pijnlijk “kreunen” (Ankersmit 2007, pp 203-204 & 404-406) van een beschaving die lijdt onder de scheur in haar identiteit. De historicus heeft hier, net als de dichter, een speciale gevoeligheid voor. De historische representatie (de geschiedbeoefening) is dus een expressie van de pijn van een beschaving om de problematische verhouding met haar verleden. Ankersmit vergelijkt historici in dit verband met de-realizatie-patiënten. (Ankersmit 2001, pp 310-311) Het algemeen idee is dat we allemaal onder een permanente “kaasstolp” van representatie, contextualisering en weten leven en daardoor permanent afgesloten zijn van een ongemedieerd contact met de naakte realiteit, het verleden zelf. Net als de-realizatie-patiënten zijn (goede) historici zich hier extra bewust van, ze zien dat we onder een kaasstolp zitten en daardoor zien ze ook de mogelijkheid van een rechtstreeks contact met het verleden zelf. Maar net doordat dit ongemedieerd contact mogelijk lijkt te zijn, wordt het gemis ervan als extra pijnlijk ervaren. En net omdat dit zo ervaren wordt, lijkt een mogelijk rechtstreeks contact met het verleden, het zien van het verleden zelf als door een dichte mist of een sleutelgat, weer des te aantrekkelijker. Het is dit spel van gevoelens, de combinatie van tegelijk de mogelijkheid en de onmogelijkheid van een rechtstreeks contact met het verleden zelf, dat Frank Ankersmit aanduidt met de term “Sublieme Historische Ervaring”. De sublieme historische ervaring van de historicus is, zoals we al gezegd hebben, de bron van alle geschiedschrijving. Die geschiedschrijving zelf is ook op haar beurt paradoxaal. Ze is tegelijkertijd een expressie, zelfs een symptoom, en een verhulling van de traumatische verhouding van een beschaving met haar verleden.

Runia

Terwijl Frank Ankersmit zich duidelijk geïnspireerd heeft op psychologische concepten, is dit nog meer het geval voor Eelco Runia. De belangrijkste reden hiervoor is dat Runia zelf opgeleid is als psychoanalist en jarenlang als psychologisch raadgever voor geneesheren gewerkt heeft. Zijn werk als geschiedfilosoof is dan ook vergeven van de invloed van de (Lacaniaans geïnspireerde) psychoanalyse. Er is echter nog een tweede belangrijke bron van inspiratie, die ons een uitstekend vertrekpunt biedt om het van dichterbij over zijn theorie te hebben.

Die tweede bron is Lev Tolstoj’s boek *Oorlog en Vrede*, waar Runia ook zijn doctoraat over heeft gemaakt. (Runia 1995) Dit hoeft niet te verbazen, aangezien *Oorlog en Vrede* (onder andere) een boek over geschiedenis en geschiedfilosofie is. Meer bepaald is het, volgens Runia althans, een kritiek op de traditionele geschiedschrijving over de gebeurtenissen rond, voor en volgend op de veldslagen bij Austerlitz en Borodino en de Franse invasie van Rusland. Die geschiedschrijving gebeurde volgens de traditionalistische principes van “Great battles, great men”, een opvatting die nog steeds dominant is bij hoe veel leken over geschiedschrijving denken. Het gaat hier om de opvatting dat geschiedschrijving in de eerste plaats een geschiedschrijving is van oorlogen, veldslagen, overpijnzingen van veldheren en tactische

troepenbewegingen. Volgens Tolstoj, en volgens Runia, is een veldslag als die van Austerlitz een chaotische gebeurtenis die eigenlijk niet te representeren valt, maar die toch altijd nadien gerepresenteerd wordt en moet worden in klassieke militaristische termen. De beschrijvingen van veldslagen in Oorlog en Vrede zijn dus, als illustratie van dit principe, beschrijvingen van artillerie die er maar in het wilde weg op los schiet, soldaten die er zich nauwelijks van bewust zijn of ze nu aan het wegvlugten of het chargeren zijn, laat staan tot welke eenheid ze behoren, en officieren die niet willen beseffen dat de uitkomst van een veldslag of militaire campagne niets te maken heeft met wat ze op de militaire school geleerd hebben. Toch worden dergelijke chaotische gebeurtenissen telkens opnieuw door de personages gekaderd en een plaats gegeven in het idioom dat hun bekend is. Wat Runia uit Oorlog en Vrede onthoudt is vooral dat de historische realiteit zelf altijd “overmatig” is. De historische gebeurtenissen zelf zijn altijd “meer” dan wat ervan gerepresenteerd kan worden. Runia’s theorie is een theorie over hoe de historische werkelijkheid zelf, in haar chaotische, overmatige en sublieme karakter, aanwezig is of kan zijn in een representatie of buiten een representatie om.

In psychoanalytische termen doet dit dilemma van de onmogelijkheid om tot een “veilige” representatie te komen denken aan de rol van het reële in relatie tot het symbolische. Runia zelf verwoordt dit in het credo “In der Anfang war die Tat”, en expliciteert dit aan de hand van de zelf-perceptie theorie van de psycholoog Daryl Bern. (Runia 2010, p 12, Runia 2007, p 319) Volgens Bern is het niet zo dat onze acties volgen uit wie we zijn, maar is het eerder omgekeerd. We worden pas wie we zijn doordat we voortdurend onze eigen acties als het ware observeren en ons dan de vraag stellen “What person am I, considering I do the things I most obviously do?”. Onze bewuste identiteit hinkt met andere woorden voortdurend achterop op wat we doen. Runia verwoordt dit als volgt: “ We are what we don’t understand, we can understand what we are not”. Dit betekent uiteraard ook dat onze bewuste representaties als het ware overgeleverd zijn aan de willekeur van het reële en door dat reële, dat wat niet gerepresenteerd wordt maar toch aanwezig is, op elk moment achterhaald kunnen worden.

Runia’s tweede geschiedfilosofische boek, “Waterloo, Verdun, Auschwitz”, is een verkenning van dit thema: hoe kan men het onrepresenteerbare representeren? (Runia 1999) De meest memorabele momenten in dit boek zijn Runia’s verslagen van zijn eigen bezoek aan de historische sites van Waterloo en Auschwitz. In zijn zoektocht naar het onrepresenteerbare van de geschiedenis brengt Runia een verslag van zijn bezoek aan de historische sites van Waterloo en Auschwitz in de hoop dat de materialiteit van het verleden, de fysieke overblijfselen en de eigenlijke plaats waar het allemaal gebeurde, iets van het reële karakter ervan kan onthullen. Desalniettemin zijn de belangrijkste elementen in Runia’s beschrijvingen de dingen die hij niet begrijpt en niet kan representeren. In het geval van Waterloo gaat het om de militaire rol van de infanterie. In het begin van de twintigste eeuw stond de militaire artillerie relatief gezien een heel stuk verder dan de infanterie. Dit betekende dat de enige belangrijke “schaakstukken” op het militaire bord de artillerie en de cavalerie (die de artillerie kon uitschakelen) waren. De rol van de infanterie beperkte zich grotendeels tot het innemen van een bepaalde plaats op het terrein om daar door de artillerie beschoten te worden, in afwachting van (hopelijk) de uitschakeling van de artillerie van de tegenstander door de

cavalerie. Runia's beschrijving van Waterloo is er nu op gericht om dit fenomeen, de nutteloosheid van de infanteriesoldaat, wiens functie er enkel in bestaat neergeschoten te worden, en de absurditeit van de slachting bij Waterloo over te brengen naar zijn lezers toe, niet door het te verklaren of te begrijpen, maar door er telkens weer de nadruk op te leggen dat hij dit fenomeen net niet begrijpt. Dit is een manier om de "realiteit", in de Lacaniaanse betekenis, van het verleden te representeren of over te brengen, als het ware in het negatief, zoals een astronoom een zwart gat ontdekt: niet door iets wat in dit zwart gat zelf gebeurt, maar net doordat het zwarte gat het enige punt is waarin er niets gerepresenteerd kan worden. Op een soortgelijke manier beschrijft Runia zijn bezoek aan de site van Auschwitz. Hij probeert niet een zoveelste representatie van de Holocaust te geven, maar geeft aan hoe een ervaring van het verleden in zijn reële karakter onmogelijk is geworden door de dikke laag representaties die onze cultuur er over heeft gesmeerd, zowel op de site zelf als in onze algemene culturele context.

In een serie artikels vanaf 2004 heeft Runia een filosofisch kader ontwikkeld voor zijn zoektocht naar het niet-representeerbaar verleden. Ruwweg gezegd wordt de basis hiervoor gelegd door twee concepten. De eerste is het sublieme, of beter gezegd de sublieme historische actie. Dit concept zou ons in staat moeten stellen om recht te doen aan de discontinuïteit en het "sublieme" karakter van de geschiedenis. In een klassieke visie op een historiografische verklaring is het de bedoeling om een historisch evenement, laat ons zeggen de bestorming van de Bastille in de Franse Revolutie, terug te voeren op een algemene wet of een serie common-sense opvatting. Men kan bijvoorbeeld theoriën over klassestrijd, economische determinanten of massapsychologie inroepen, of men kan een verhaal vertellen over de ambitie of decadentie van bepaalde belangrijke personages. Al deze tactieken zijn er in essentie op gericht om het buitengewone, de revolutie, te reduceren tot het gewone. Volgens Runia is dit een ontkenning van het sublieme en overmatige karakter van het verleden zelf. Hij pleit, als een gevolg van het principe "In Anfang war die Tat", voor een visie waarin mensen "geschiedenis begaan" ("committing history"). (zie Runia 2010). Volgens Runia hebben mensen, klassen, volkeren, beschavingen,... van tijd tot tijd de nijging om "zomaar" iets fundamenteel anders te doen, iets dat wat vanuit de onverklaarbare diepten van hun onbewuste komt en wat hen ertoe kan leiden om, bijvoorbeeld, hun geloof af te wijzen, hun koning te onthoofden, of de Bastille te bestormen. Een geschiedschrijving à la Runia die hiervoor respect heeft zou dergelijke gebeurtenissen niet reduceren tot een wet of de muizenissen van enkele individuen. Ze zou daarentegen het duizelingwekkende en sublieme karakter van dergelijke gebeurtenissen overbrengen door net hun principiële onbegrijpbaarheid uit te drukken.

Het is echter het tweede van zijn centrale concepten waarmee Runia internationale bekendheid heeft gekregen als geschiedfilosoof. Dat concept is "Presence". Runia omschrijft het als volgt.

"Presence", in my view, is "being in touch" – either literally or figuratively – with people, things, events, and feelings that made you into the person you are. It is having a whisper of life breathed into what has become routine and clichéd – it is fully realizing things instead of just taking them for granted. (Runia 2005, p 5)

Runia verduidelijkt zijn punt aan de hand van het gebruik van metonymie als stijlfiguur. In het gebruik van een metonymie, bijvoorbeeld “de galblaas in kamer 615 wil niet eten” (Runia 2005, p 15), wordt een deel van een realiteit (de galblaas) gebruikt om groter geheel (de patiënt, de mens) te representeren. De niet-gerepresenteerde realiteit reist dus als het ware mee als een verstekeling op de representatie van dat wat wel gerepresenteerd wordt. Toegepast op geschiedenis wil dit dus zeggen dat er op iedere representatie van het verleden ook iets van het verborgen, het “reële” verleden meereist en een invloed uitoefent op wie een dergelijke representatie leest, hoort of ziet. Wat meer is, hoe “dunner” de representatie, hoe meer er van het reële verleden meereist en hoe meer invloed dat reële verleden zal hebben. Dit verklaart waarom het simpelweg voorlezen van namen van gesneuvelde uit de eerste Wereldoorlog een veel sterker en emotionele effect heeft, dus veel meer een invloed van het reële verleden bewerkstelligt dan een complexere representatie als een boek of een film. (Runia, 2006)

Het duidelijkste en meest vermaarde voorbeeld van “presence” is Runia’s analyse van het rapport van het Nederlands Instituut voor OorlogsDocumentatie (NIOD) over de dramatische gebeurtenissen in Srebrenica op 11 juli 1995, waar duizenden Moslims vermoord werden terwijl het aanwezige Nederlandse VN-bataljon dit oogluikend toeliet. Naar aanleiding van de commotie die hierdoor ontstond kreeg het NIOD van het Nederlandse parlement de opdracht hier een rapport over te schrijven op basis waarvan politieke conclusies getrokken zouden kunnen worden. Na zeven (!) jaar verscheen dit rapport, een mastodont van in totaal meer dan 6000 bladzijden, waarin de eigenlijke opdracht, de schuldvraag “wie is er verantwoordelijk?”, eigenlijk niet geadresseerd werd. In plaats daarvan was er in de eerste plaats een ellenlange opsomming van droge feitelijkheden die iedere discussie bedolf. In het algemeen ademende het rapport volgens Runia een sfeer uit van “forget about it”, laat het verleden met rust en doe gewoon verder alsof er niets aan de hand is. (Runia 2004 p 300) Wat Runia verder opviel aan dit rapport was de opvallende gelijkenis tussen het discours van de historici die hieraan meegewerkt hebben, wat hem tot de volgende bespiegeling bracht.

Dominick La Capra has remarked that “when you study something, at some level you always have a tendency to repeat the problems you are studying.” From a theoretical as well as a societal point of view, parallel processes are important manifestations of this tendency. Broadly speaking, a parallel process is going on when difficulties experienced in one environment are replicated in another environment. The concept originates in psychoanalytic supervision, is used in medical and psychotherapeutic settings, and refers, typically, to instances in which problematic interactions between residents and their patients are mirrored in the teaching encounter, in, that is, the interaction between residents and their tutors. System theorists speak in this respect of “isomorphism”—a term borrowed from mathematics. (Runia 2004, 297)

De conclusie die Runia hieruit trok, was dat er in het geval van het NIOD-rapport sprake was van “parallel processing”. Runia vermeldt zeven structurele overeenkomsten tussen de situatie van het Nederlandse VN-bataljon en de verantwoordelijke Nederlandse politici de historici van het NIOD. (Runia 2004 pp 303-308) Zo imiteerde het NIOD bijvoorbeeld de belegerde situatie in Srebrenica door de werkzame historici af te zonderen van de rest van de maatschappij en onder zware druk te zetten, waardoor er een soort “onder ons” mentaliteit bestond die vergelijkbaar is met belegerde militairen of kabinetten in oorlogstijd. Als gevolg

daarvan werden buitenstaanders, vooral de pers, als vijanden beschouwd tegen wie men vooral te loslippig mocht zijn en zoveel mogelijk geheim moest houden om de collega's niet in diskrediet te brengen. Door deze en vele andere structurele overeenkomsten, en niet in het minst door de tijd die het schrijven van dit rapport gekost heeft, hoeft het niet te verbazen dat de historici van het NIOD zich op en duur gingen identificeren met hun studie-object en zich van hetzelfde verontschuldigende discours gingen bedienen, dat vooral als doel had om de schuldvraag te verdoezelen. Volgens Runia is dit een typisch voorbeeld van "presence", een invloed van het verleden, niet door een representatie (het rapport) maar door het "acting out" van dat stukje verleden (Srebrenica) dat net niet gerepresenteerd is door de historici die deze representatie gecreëerd hebben. En dit is opnieuw een fenomeen dat overbekend is in de psychoanalyse: in wat gerepresenteerd of gesymboliseerd wordt toont zich altijd iets van wat niet gerepresenteerd wordt, en hoe meer de representatie gebruikt wordt om iets toe te dekken, hoe meer dat wat togedekt wordt zich toont.

Referenties

Ankersmit, Frank, *De Historische Ervaring*, Historische Uitgeverij, Groningen, 1993.

Ankersmit, Frank, *The Sublime Dissociation of the Past, or: How to Become What One is no Longer*, *History and Theory* 40(3), 295-323.

Ankersmit, Frank, *De Sublieme Historische Ervaring*, Historische Uitgeverij, Groningen, 2007.

Erikson, Erik, *Young Man Luther. A Study in Psychoanalysis and History*, Norton & Company, New York, 1993.

Freud, Sigmund, *Leonardo Da Vinci and a Memory of his Childhood*, *Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Norton & Company, New York, 1961.

Mitzman, Arthur, *The Iron Cage. An Historical Interpretation of Max Weber*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1984.

Moskalewicz 2007, Sublime Experience and Politics: an Interview with professor Frank Ankersmit, *Rethinking History* 11, 251-274.

Runia, Eelco, *De Pathologie van de Veldslag: Geschiedenis en Geschiedschrijving in Tolstoj's Oorlog en Vrede*, Amsterdam, Meulenhoff, 1995.

Runia, Eelco, *Waterloo, Verdun, Auschwitz. De Liquidatie van het Verleden*, Amsterdam, Meulenhoff, 1999.

Runia, Eelco, 2006, Namen Noemen, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 119, 2006, 242-248.

Runia, Eelco, 2007, *Burying the Dead, Creating the Past*, History and Theory 46, 313-325.

Runia, Eelco, 2010, *Into Cleaness Leaping: The vertiginous Urge to Committ History*, History and Theory, 49, 1-20.